

Háború és elmebaj.

(1915 januárius 14-én tartott magántanári próbaelőadás).

*Epstein László dr., a budapest-angyalföldi m. k. áll. elmeorvos-
intézet igazgatójától.*

A már ma is, már élő korában legendás fénynyel övezett *Hindenburg* szerint a most dúló rémes háborúból győztesen az a hadviselő fél fog kikerülni, a melyiknek jobbak az idegei. Ezen, kétségtelenül hadi tapasztalatokra alapított és hadi értelemben tett kijelentéshez az elmeorvos természeteden nem szólhat hozzá; de alkalmazhatja azt a saját működési területére, mondván, hogy e háborúban csak az tartja meg mindvégig sértetlenül ideg-, kedély- és elmeéletét, a kit a természet ab ovo teljesen ép és ellentálló idegrendszerrel áldott meg. Magától értetődik, hogy ez első sorban a csatatéren küzdő katonákra vonatkozik, a kik a háború minden borzalmasságát testileg és lelkileg a legközvetlenebbül elszenvedik, de vonatkozik az háború sokkal kisebb fokában és sokkal csejélyebb mértékben azokra is, a kik itthon maradtak, de a kiket a háború más tekintetben ugyancsak a legérzékenyebben sújt.

Alig képzelhető ugyanis a körülményeknek másféle oly szerencsétlen alakulása, a mely oly kiterjedésben és oly erőben egyesítené magában mindazon belső és külső, anyagi és erkölcsi, testi és szellemi okoknak tömegét, a melyek alkalmasak arra, hogy kellő hajlamosítás mellett az ember idegzetét megrongálják, kedélyét felzaklassák és esetleg elméjét is megzavarják, mint

a háború, és különösen ez a mostani háború, a mely az egész emberiségnek több mint felerészét vonja be érdekkörébe és a melyet egy német író nem ok nélkül az agyvelők és idegek háborújának' nevezett.

Hiszen látjuk saját szemünkkel, érezzük meg-megdobbanó szívünkkel, tapasztaljuk minden lélegzetünkkel, hogy mit jelent a háború. Kezdve a politikai feszültségen, a melyben a fenyegető háború már előre veti sötét árnyékát, és a mely millió embert súlyos gondokba dönt és millió ekzisztenciát tönkre juttat ; a mozgósításon át, a mely hirtelen valóra váltja a heteken át táplált tépő aggodalmakat és dermesztő komolyságában állítja elénk a válságos helyzetet; végig magán a háborún, a mely annyi nyomort idéz elő, aunyi fájdalmat okoz, annyi könnyet fakaszt, a mely a harcban álló katonákra nézve, eltekintve a sebesülésektől és különféle fertőző bajoktól, oly kimondhatatlan szenvedésekkel jár, — mindebben az idegzetet őrlő és az elmét károsító tényezőknek oly óriási mennyiségét látjuk felhalmozva, hogy valóban nem volna meglepő, hogy ezen tényezők hatása alatt sok és sokféle ideg- és elmebaj fejlődik, hanem inkább, az, hogy az emberi szervezet ezen káros izgalmakat sérelem nélkül is képes elviselni.

És így a legkevesebbé sem csodálkozhatunk azon, hogy a háborúnak rengeteg számú testi sebesültjén kívül nem csekély számú elmebeli sebesültje is támad.

E tapasztalat nem is új keletű, mert egyes fennmaradt kórrajzok révén már a napóleoni hadjáratok idejéből ismeretes a háború és elmebaj közti kapcsolat. De csak az 1870-iki német-francia háború szolgáltatott e tekintetben a szakszerű észlelésnek bővebb anyagot és vezetett annak megállapításához, hogy az elmebetegek száma a hadseregben a háború alatt emelkedik.

A németek részéről a háború után közzétett hivatalos jelentés 310, szorosabb értelemben vett elmebetegről számolt be, a mi az akkori hadi létszám 0.05%-ának felelt meg. Ez magábanvévő nem nagy szám, de mégis

elég tekintélyes összeg, ha meggondoljuk, hogy a leg-erőteljesebb és legellentállóbb életkorban volt és nem-csak testileg, hanem elméleti állapotára nézve is válogatott néprétegről van szó; és hogy ezen kiválogatás egy félszázaddal ezelőtt történt, a mikor meg a katonai szolgálatra való alkalmasság sokkal szigorúbb mérték szerint bíraltatott el, mint most. De azonfelül az imént közölt adat nem is nyújt még teljes köpet a helyzetről, mert egyfelől nem veszi számba a háború által elő-idézett, vagy kiváltott, de csak annak lezajlása után kifejlődött elmebajokat, másfelől nem öleli fel azon idegbajokat, a melyek természetük szerint mindenképen idetartoznak. így, egyebektől eltekintve, például csak az epilepsiai és az epilepsiaszerű görcsrohamokat említem, a melyek 2010 egyénen, vagyis az egész hadi állománynak több, mint 0,3%-án észleltettek. E hányadnak jelentőségét kellőképpen csak akkor értékelhetjük, ha tudjuk, hogy Németország lakosságában az epilepsia általában sem fordul elő sűrűbben, mint 1000 lakosra számítva 1-3 cselben, a sor alá kerülő epilepsziások túlnyomó része pedig már a katonai szolgálat elején a katonaság kötelékéből elbocsáttatik. Az epilepsias gyanánt felsorolt esetek nagy része tehát bizonyára nem volt régi keletű, hanem a háború alatt frissen keletkezett.

E következtetést megerősíti egy orosz orvosnak, *Awrokearow-nak* az orosz-japán háborúban tett azon észlelése, hogy heves és hosszas ütközetek után oly egyéneken is lépnek fel görcsrohamok, a kik azelőtt ily rohamokban sohasem szenvedtek. Haját észlelésem is egyezik ezen állítással, amennyiben alkalmam volt az utóbbi időben körül belül 200, epilepsiára gyanús katonát vizsgálni s ezen vizsgálat közben azt találtam, hogy a harctéren előálló körülmények hálása alatt számos esetben kiújul egy már szunnyadóban volt epilepsia, vagy jelentkeznek epilepsias, illetőleg epileptiform görcsrohamok oly egyéneken, a kik eladdig mindig egészsé-

gesek voltak. Érdekes pedig és tetiologiai szempontból nem jelentőség nélkül való, hogy az általam vizsgált katonák közül többeket az első ilyenmő roham a fedezékben, vagy általában a harcz közepette lepett meg ; az egyik katonán ez akkor esett meg, a midőn feje fölött az egymással szemben álló két ellenséges tüzérség kölcsönös ágyúzása megindult. Nem lehetetlen épen, hogy ez utóbbi esetben a megváltozott légnyomásnak bizonyos erőművi hatása is érvényesült, de máskülömben nagyon valószínű, hogy mindezen esetekben vagy azoknak nagyobb részében nem valóságos epilepsiával, hanem psychogenes görcsrohamokkal állunk szemközt.

E mellett szól a keléi kezes körülményein kívül az előbb idézett orosz orvosnak azon tapasztalata is, hogy az ily esetek rendszerint már két-három hét alatt meggyógyultak.

De a lelki okok egyáltalában nemcsak ezen, különösen a legénység körében sűrűn előforduló és zavartsággal járó görcsrohamoknak, hanem a harcztéren keletkező egyéb elmebajoknak előidézésében is, mondhatni, uralkodó szerepet játszanak.

Mi, a kik itt, legalább egyelőre, semmiben hiányt nem szenvedünk, a kik keresve keressük az alkalmait; fokozott tevékenységre, mert könnyíteni akarunk azon nyomasztó érzésen, hogy véreink a legirtózatossabb szenvedéseken mennek keresztül, mialatt mi a megszokott kényelemben rendes életmódunkat folytatjuk; mi, a kik e szenvedéseket csak hírből ismerjük, nem alkothatunk magunknak kellő fogalmat azon lelki behatásokról, melyeknek a harczban álló katona állandóan ki van téve.

E lelki behatások már a hazulról való búcsúzás pillanatában kezdődnek, a midőn az a fájdalom remegtet meg a távozó ifjú vagy családapa szívét; hogy talán sohasem fogja többé az övéit viszontlátni. Es ha e fájdalom bénító hatását nemsokára ellensúlyozza is az a lelkesültség, a mely a hadba vonuló katonák soraiban

átragad egyik emberről a másikra, úgy ne felejtjük el, bogy nemcsak ezen ellentétes erős érzések mindegyike, hanem váltakozásuk is a kedélyéletnek oly hullámzásai idézi elő, a mely újabbi izgalmak hatása alatt háborgássá is válhatnak. Ily izgalmak pedig csakhamar bőven akadnak.

Csak képzeljük el, ha ugyan el tudjuk képzelni, a katona további sorsát, — sorsát a harczmezőn.

Meneteléstől, éhségtől, alvás hiányától, esőtől, hidegtől és százféle egyéb fáradalomtól, nélkülözéstől és viszontagságtól elcsigázva, megtörve, mégis mindig készenlétben kell lennie; akár előőrson kutatja át a vidéket, akár lövészárokból veszi célba az ellenséget; akár szuronynyal támad, akár gépfegyverrel halált osztogat — figyelmét folyton ébren kell tartania, a mi kimerültsége mellett idegzetének majdnem végső megfeszítését teszi szükségessé; de e közben szakadatlanul süvít füle mellett a golyó, robban feje fölött a shrapnel és durran háta mögött az ágyú; hallja a sebesültek jajagatasát, látja rakásszámra a holtakat és remeg minden elkövetkezendő pillanattól, a mely talán őt magát is nyomorékká teszi, vagy megöli; szóval, elszenvedí mindazt az ezernyi borzadályt, a melyről Wereschtschagin megrázó képei és Zola megkapó rajzai is alig nyújthatnak csak halvány sejtelmet, úgy hogy kétségbeesésében néha öncsonkítással iparkodik kínjaitól szabadulni.

Vájjon alkothatunk-e tehát magunknak fogalmat a harezos lelkiállapotáról?! Vájjon sok-e az, ha az orosz-japán háborúban, a melynek körülbelül félmillió sebesültje volt, minden ezer emberre csak mintegy két elmebeteg jutott?! Vájjon különös-e, ha az átélt iszonyatosságok nemcsak mély nyomot hagynak a tűzvonalba került katonák kedélyében, hanem rásütik bélyegüket az ott támadt elmebajra is és mint rémes hallucinációk és téveszmék tovább üldözik a beteget elmezavarában, a melyet általánosságban lehangoltság és tompultság jellemez, úgy hogy *Schaikewicz* ezen eseteket amentia

stuporoso-depressiva külön elnevezése alá vélte foglalhatni?

Legyen szabad e korképet egy-két példával megvilágítanom. Egyik betegünk, a kit a déli harcztérről hoztak fel hozzánk, heteken át órák hosszát ágya mellett vagy egy kuczkóban gubaszzkodott, mintha el akarna rejtőzni, és kémkedő arczkifejezéssel ide-oda forgatta előrenyújtott fejét, mintha különböző irányból gyanús neszt hallana; e közben egyik kezével folyton a levegőbe kapkodott, mintha repülő tárgyakat akarna elfogni és sajátságos sziszegő és süvítő hangokat hallatott; minden ajtónyitásra összerezett és ijedten hátrált, ha valaki közelített feléje; máskülömben azonban környezetéről és a körülötte történőkről semmi tudomást sem vett és semmiféle kérdésre vagy felszólításra nem reagált; a kép oly kifejezésteljes volt, hogy semmi kétség sem maradt fenn azon benyomások iránt, a melyeknek hatása alatt a beteg állt; ma már a javulás szakában van és lassanként kezdi visszanyerni beszélő képességét is.

Egy másik beteg még akkor is, a mikor elmebeli állapota máskülömben már rendbe jött, sírról panaszkodott, hogy nehezen tud elaludni, mert elalvás előtt sebesültek és holtak tűnnek fel előtte, ágyú- és puska-lövéseket hall, majd viszont szüleit látja és azoknak hangját is hallja.

Egy további beteg, a kinek egyik lábujja át volt löve, azt hallucinálja, hogy katonák vannak körülötte és kötelet mutatnak feléje; e különös hallucinatio eredetét csak később értettük meg, a midőn alapos kéte-lyünk támadt a beteg azon állításának igazsága iránt, hogy a lábán volt seb menetelés közben lefelé fordított puskájának csak véletlen elsüléséből támadt volna. Valószínűleg az öncsonkításért kijáró szigorú büntetés rémképe szülte a hallucinatiót.

Felsorolhatnék azon nem nagy terjedelmű katonai beteganyagból is, a mely intézetünkben eddig megfor-

dult, még több példát, a mely egyik vagy másik irányban jellegzetes vonást mutat, de egyrészt e részletesség itt nem volna helyén való, másrészt ide vonatkozó saját észlelésem köre még sokkal szűkebb, semhogy abból magából kellő áttekintést lehetne nyerni és nyújtani a háborúval kapcsolatos elmebajnak különböző alakjairól, gyakoriságáról, lefolyásáról és más -egyébről, a mi ezzel összefüggésben áll.

E tekintetben mindeddig csupán egy kielégítő forrásunk van, és ez a már előbb is emiített orosz-japán háború, a mely elmeorvosi szempontból is sok értékes tapasztalatot eredményezett, annál értékesebbet, mivel a hadviselés módja már megközelítette a mostanit és mivel az a háború az első volt, a melyben az elmebetegekre nagyobb gondot fordítottak.

E tapasztalatok némelyike pedig nemcsak a szorosabban vett elmeorvosi szakszempontból nézve érdemel ügyeimet, hanem általánosabb érdeklődésre is tarthat igényt, mert az orosz hadseregben, nevezetesen annak tisztikarában fennálló, vagy legalább fennállott oly jelenségekre utal, a melyek reánk nézve ez idő szerint nem közömbösek. Es ez a körülmény legyen mentségem is, ha néhány statisztikai adattal bátorkodom az igen t. hallgatóságot fárasztani.

Azt már voltam bátor említeni, hogy a szóban forgó háborúban minden ezer emberre mintegy két (pontosabban 1"9) elmebeteg esett, összesen volt kb. 1900. Fel-tűnő nagy volt ezek között a tisztek száma, a mely a békeállapothoz képest majdnem kétszeresre nőtt meg; a mandzsúriai harctéren összegyűjtött elmebetegeknek több, mint 21%-a ugyanis tiszt volt. Az elmebajok előidézésében nagy szerepet játszott az alkohol, a melyet különösen a kínai Hanschin-pálinka alakjában élveztek; es nevezetes, hogy az alkoholos elmebajok nem annyira a legénység, mint inkább a tisztek soraiban fordultak elő; az ez utóbbiak között talált elmebajoknak nem kevesebb mint 30.9%-a alkoholos eredetű volt, sőt a

hátvédet alkotó csapatokban e hányad több mint 60%-ot tett ki. Beszédes számok ezek, a melyek messzemenő és nekünk mint ellenségnek nem épen kellemetlen következtetést engednek.

Másrészt azonban bizonyos aggodalmat sem küzdhetünk le, ha saját magunkra gondolva, egyúttal elgondoljuk, hogy egy tisztnek túlságos alkoholos felhevülése, vagy bármilyen okból keletkező elmebaja a háborúban mily végzetes következményekkel járhat, és hogy esetleg súlyos katasztrófához vezethet, ha az illető nagy csapattekercs fölött rendelkezik.

Hiszen megtörtént a japán-orosz háborúban azon elmebeteg-szállítások alkalmával, a melyeket a Mandzsúria keleti határán fekvő Charbinbol időközönként Moszkvába irányítottak, még az is, hogy a járatlan kísérő személyzet a szállításban lévő elmebeteg tisztnek veszélyhozó esztelen parancsait teljesítette és ez által kárt okozott.

Saját észlelésem is kiterjed egy idevágó esetre, a hol azonban nemcsak a katonai fegyelem által megkívánt vak engedelmesség, hanem a példaadásban rejlő szugesztív erő is érvényesült. Szeptember havában hoztak intézetünkbe egy nagyfokú nyugtalanságtól kísért súlyos elmezavarban szenvedő osztrák népfölkelő-hadnagyot, a k\ az északi harctéren, hirtelen megnyilvánult elmezavarában, a lövészárokból kiugrott és sűrű golyózápór alatt kivont karddal az ellenség felé futott ; katonái őt kezdetben követték, de viselkedésének esztelensége csakhamar feltűnt és így őt idejekorán ártalmatlanná tették, még mielőtt nagyobb baj történt volna.

Elképzelhető, hogy a hadnagy viselkedése mennyire lehetett rendellenes, ha az abban a lázas izgalomtól égő környezetben feltűnt. Mert hiszen nem kell hangsúlyozni, hogy az ütközet oly helyzetet teremt, a melyben sem egyesek, sem egész csoportok viselkedésére a rendes mértéket alkalmazni nem lehet.

Sokkal szentebb az ügy, a mely a katonát harcza

viszi, sokkal magasztosabb a cél, a mely szeme előtt lebeg és sokkal nemesebb az érzelem, a mely őt hevíti, semhogy azt a lelki állapotot, a melybe őt a harcz tüze sodorja, kórosnak szabadna nevezni; de azok után ítélve, a miket, fájdalom, csak másoknak, t. i. az ütközetből visszatérteknek leírásából és nem saját élményünkéből tudunk, kétségtelen, hogy rendellenes lelki állapot, a mely az egyéniséget valójából teljesen kiforogtja: égő lelkesedés és izzó gyűlölet, mámoros felmagasztaltság és véres bosszúvágy hatja át az ütközetben levő és különösen a rohamban előre törő katona egész lényét, és tüzei őt a felkorbácsolt szenvedély ellenállhatatlanságával azon egy cél felé, hogy az ellenséget megsemmisítse. Összes energiája ezen egy törekvésben fat össze, a mely szinte érzéketlenné teszi őt minden fájdalommal szemben és elnyom benne minden egyéb érdeket, minden egyéb vágyat, minden egyéb gondolatot, úgy hogy nem egy, máskülönben jámbor családapa, a ki szívének minden dobbanásával csak az övéiért él, ha őt ezen lelki állapotában családjára emlékeztetnék, úgy kiáltana fel, mint Heine gránátosa : «Was schert mich Weib, was schert mich Kind? Ich trage weit bess'res Verlangen;»)

Es ezen mindenek felett uralkodó törekvés emeli a bátorságát, fokozza az elszántságát és hatványozza az erejét, miként azt a mániás betegen észleljük, a ki izgalmában veszélyt nem lát, féket nem ismer és fáradtságot nem érez.

E mámoros állapot szüli a hőstetteket és ez viszi győzelemre a zászlót, ha nem hiányzik az a céltudatos vezetés, a mely az ezen állapot által kiváltott nagy erőket kellőképen értékesíteni és irányítani tudja.

De miként a mániás szakot a depressio, még pedig mint sokkal tartósabb állapot követi, úgy a harczterén is számolni kell azzal az ideges és lelki kimerültséggel, a mely a testi elfáradásnak és a sokféle lelki izgalomnak természetes folyománya gyanánt jelentkezik; szá-

molni kell vele annál is inkább, mert a legfogékonyabb talaj psychés infectióra, úgy hogy félelmi érzetek és ijesztő víziók könnyen elterjednek és közvetlenül vagy közvetve általános rémületnek lehetnek okozói; csak a kezelő példa kell ilyenkor, hogy egész csapatok vad futásnak eredjenek, a mint az az első balkáni háborúban a török csapatoknál megtörtént, a melyeknek gyakran támadt rémült menekülését a mohamedánok között nagy számban előforduló neurasthenias és hysterias egyénre vezették vissza.

Az említett víziók más tekintetben is bírnak jelentőséggel, a mennyiben helytelen intézkedésekre adhatnak alkalmat, annyival is inkább, mert máskülönben teljesen épelméjű vagy legalább épelméjűnek látszó egyénekben is támadhatnak. így megfigyelésünk alá került a déli harcztérről egy népfölkelő, a ki mint őrszem éjjeli szolgálata közben azt vélte látni, hogy egy közeli hegyen, a mely pedig a valóságban nem is létezett, szerb csapatok csoportosulnak; jelentést tett en ől a századparancsnoknak és pontosan írta le a csapatok erejét és mozdulatait, sőt vázlatot is készített a látottnak vélt helyzetről; azonban társainak negativ észleletéből és egyéb körülményekből nyilvánvaló volt, hogy az illető, a ki állítását még nálunk is fenntartotta, do egyébként semmifele zavartság jelét nem mutatta, érzécsalódásnak esett áldozatul és így jelentése csak megfigyeltetését eredményezte, de másféle intézkedéshez nem vezetett.

Ily érzécsalódásokat több ízben észleltek az orosz-galicziai határra kirendelt őrszemeken két év előtt, tehát még a béke állapotában is, de oly időben, midőn az Oroszországgal való viszonyunk feszültsége nagyobb elővigyázatot tett szükségessé és az őrszolgálatot teljesítő katonák fokozott éberségre utasítottak. Gyakran megeseit akkor, különösen az éjjeli órákban, hogy az őrség vélt alakokra lőtt, holott a legszorgosabb kutatás daczára sem lehetett ilyeneknek jelenlétét megállapítani.

A nagy felelősség tudatában erősen megfeszített figyelem és valószínűleg félelmi érzetek is hozták létre auto-suggestio útján az érzékcsalódásokat.

De a háború szelleme annyira tölti be az elméket, hogy még távol a harctértől, távol minden veszélyeztetett helytől is támadhatnak ily hallucinációk, vagy téves eszmék, a mint azt még a háború elején egy hivatalnokon volt alkalmam látni, a kit a rendőrség szállított intézetünkbe. Az illető egy este, kevés szeszes ital élvezete után, egy az utcán szál«dő nőben szerb kémet vélt látni és azt a véletlenül nála levő két kardjával a kezében üldözőbe vette.

E téveszme különben a legkevésbé sem meglepő, mert hiszen élénk emlékezetünkben van még, hogy abban az időben mennyit beszéltek általában is kémekről és merénylőkről; az egyik hallotta, hogy kutakat mérgeztek meg, a másik gyümölcsös kosárban elrejtett bombát látott, a harmadik már aknáról és robbanásról tudott mesélni s így tovább. Nem volt ez egyéb, mint psychés infectio, a mely különböző rémhírek terjedésében és pessimista felfogás elharapódzásában ma is érvényesül, valahányszor a harctérről kedvezőtlenebb tudósítás érkezik.

Valószínű, hogy sokakra az itthonmaradottak közül a háborúnak komolyabb elmekórtani kihatása is van, mint az imént emiített lelki fertőzés, de ennek vizsgálata itt nemcsak messzire vezetne, hanem ez idő szerint még korai is volna.

Bizonyára nem lesz hiány az ezirányú tapasztalatokban sem, de fájdalom, mindenképen bő anyagot fog a háború szolgáltatni azon kérdésnek jobb megvilágítására, hogy a hadbavonultaknak ideg-, kedély- és elméleti állapotára a háború milyen befolyást gyakorol.

A mit e tekintetben az eddigi tapasztalatokból megállapíthatunk, elmondottaknak rövid összefoglalásában az, hogy a háború egy már meglevő epilepsiára súlyosbító hatással van és sok esetben eladdig egészsé-

ges egyéneken epilepsias, vagy epilepsiaszerű görcsrohámot vált ki; hogy psychogenes tünetsoportokat hoz létre, a melyekben gyakori a rendszerint hamar múló siketség és némaság ; hogy egyszerű hallucinosisokat idéz elő és hogy hevenyes psychosisokat okoz, a melyek nagyobbára az amentia keretébe tartoznak. E psychosisok a háborúban szerzett emlékképek által sajátos és jellegzetes színezetet nyernek és többnyire kedvező és gyors lefolyásnak, de nem oly természetűek, hogy önálló klinikai egységet alkotnának és különleges hadi psychosis felvételét megokolnák.

Csak további észlelésnek és nagy adatgyűjtésnek alapján lesz módunkban a háború és elmebaj közti kapcsolat kérdésének minden részletéről magunknak tiszta képet alkotni, de talán sikerült hézagos fejtegetéseimmel is e kérdés fontosságát kimutatni és annak szükségességét kidomborítani, hogy azok, a kik elmeéletükben csak a legkevésbé is kárt szenvedtek, a har'cztérről sürgősen eltávolíttassanak.

Eltávolításuk különben sok esetben csak időleges, mert nagy részük rövid időn belül meggyógyul és csakúgy mint a meggyógyult testi sebesültek, visszamegy a har'cztérre, hogy véres küzdelemben tovább folytassa hazafiúi nehéz kötelességét.

És azért talán nem jogosulatlan az elmeorvosnak azon óhajtása, hogy azon sok szeretetből, a melylyel a háború testi sebesültjeit veszik körül, jusson egy kevés az elmebeli sebesülteknek is.